

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

TÜRK BASIN TARİHİ

II. CİLT

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**TÜRK BASIN TARİHİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
19-21 EKİM 2016 / ELAZIĞ**

*INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH
PRESS HISTORY
19-21 OCTOBER 2016 / ELAZIĞ*

II. CİLT

**Yayına Hazırlayan
Uzman Merve UĞUR**

ANKARA - 2018

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (2016:Elazığ)

Türk basın tarihi uluslararası sempozyumu: bildiriler; Elazığ, 19-21 Ekim 2016=International symposium on Turkish press history: proceedings; Elazığ, 19-21 October 2016/yay.haz.: Merve Uğur. _Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.

3c.:res.:fotog.:tbl.; 24 cm. _ (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

ISBN: 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

1.BASIN__TÜRKİYE__TARİHİ__20.YÜZYIL__KONGRELER,VB.

I.Uğur, Merve, yay.haz. II.E.a.: International symposium on Turkish press history... III.Seri

079.561

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay / ANKARA

Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: 009 (0312) 285 55 12

Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : http://www.atam.gov.tr

e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

İLESAM : 18.06.Y.0150-552

HAZIRLIK : Erdal Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

0312 398 05 30 – 0532 673 95 18

II. CİLT

- Yrd. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU**
Osmanlı Basınında Bir Mizah Gazetesi: Gayda _____ 761
- Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK**
Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler ____ 787
- Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÖKSAL**
II. Abdülhamid Döneminde Gazetecilik Mesleğine Dair
Muhtelif Görüşler _____ 815
- Arş. Gör. Erol KARCI**
Tanin Gazetesinde Şikâyetlerimiz Köşesi (1908-1909) _____ 851
- Arş. Gör. Koray ÜSTÜN**
İkdam Gazetesinde II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hayatına Bakış ____ 887
- Yrd. Doç. Dr. Nergiz AYDOĞDU**
Türk Basın Tarihinde İlk Resimli Dergi: Mirat _____ 913
- Prof. Dr. Necati Fahri TAŞ**
Osmanlı Devleti Döneminde Çocuk Gazeteleri Üzerine
Bir Değerlendirme _____ 945
- Arş. Gör. Güllü YILDIZ**
Osmanlı Matbuatının Farklı Bir Yüzü: Muhammed Tâhir Tebrizî ____ 959
- Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ**
Bir Seyyar Muhabirin Rumeli'deki İzlenimleri _____ 977

MİLLÎ MÜCADELE BASINI

- Prof. Dr. Bahir SELÇUK**
Millî Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebî
Yönü Üzerine _____ 1021

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE GAZETECİLİK MESLEĞİNE DAİR MUHTELİF GÖRÜŞLER

Ahmet KÖKSAL*

ÖZET

II. Abdülhamid Dönemi'nde basın durumu ya da işlevi dikkate alındığında konu genellikle basın özgürlüğü tartışmaları merkezinde ele alınmaktadır. Bununla beraber basının bir şekilde değişim ve gelişimini sürdürdüğü de bir gerçektir. Söz konusu temel tartışma ile birlikte bu çalışmada basın üzerindeki kısıtlamalardan ziyade bahsi geçen dönemde gazeteciliğin meslekî bakımdan geçirdiği dönüşümle beraber ilkesel olarak gazeteciliğe yaklaşımlar farklı örneklerden ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada dönemin önemli yayıncı ve gazetecisi Ebuzziya Tevfik, gazeteci Ahmet Midhat, Sadrazam Kamil Paşa, düşünce adamı Ahmet Şuayb, Vali ve Müfessir Sırrı Paşa, Mizancı Murad Bey gibi farklı isimlerin gazeteler ve gazetecilik üzerine görüşleri üzerinde durulmuş, ayrıca döneme ait diğer bazı yazılar üzerinden gazetenin işlevi, gazetecinin amacı gibi konulara nasıl bakıldığına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti, basın, gazete.

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, TRABZON,
ahmetkoksal@ktu.edu.tr

VARIOUS OPINIONS ABOUT JOURNALISM IN ABDULHAMID II ERA

ABSTRACT

When considering the status or function of the press in Abdulhamid II era, the main debate is usually addressed at the center of press freedom discussions. Nevertheless, it is also true that the Ottoman press has undergone an important change and development in this period. With this basic debate, in this study, the development of journalism and approaches to journalism were discussed and to be taken from different examples. In the study, the views of important names such as Ebuzziya Tevfik, Journalist Ahmet Midhat, Grand Vizier Kamil Pasha, thinker Ahmet Suayip, Governor and Mufessir Sirri Pasha and Mizancı Murad Bey on newspapers and journalism were emphasized. In addition to these, some other writings have been used to refer to the function of the newspaper and opinions about what is required how to be an ideal journalist.

Key Words: Abdulhamid II, Ottoman Empire, press, newspaper.

GİRİŞ

Basın, yaygın bir şekilde “dördüncü kuvvet” olarak tanımlanmaktadır. Esasen bu ifade tartışmaya açık olmakla birlikte etki alanının büyüklüğü dolayısıyla tarihin her döneminde basının güçlü bir araç olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gücün merkezinde tesir ettiği geniş kitleler, tenkit unsuru, haberleşme ve bilgi akışının sahip olduğu önem yer almaktadır. Basının ortaya çıkışı ise oldukça eski tarihlere kadar uzandırılmaktadır. Avrupa’da modern anlamda basının öncüsü olarak “haber mektupları” kabul edilmektedir.¹ Sonrasında 1605’te ilk süreli yayın 1660’da da ilk günlük gazete çıkmıştır.²

İletişim ve haber akışı çerçevesinden bakıldığında Osmanlı Devleti’nde bu işlevin değişim dönüşüm asırlarına kadar geleneksel araçlar ve alanlarda sürdürüldüğü görülmektedir. Cami, pazar, meydanlar bunun gerçekleştiği kamusal alanlardır. XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’daki gazetelerden haberdar olduğu görülen Osmanlı Devleti’nde ilginin sadece siyasal düzeyde olduğu belirtilmektedir.³

Modern anlamda bir iletişim aracı olarak Osmanlı Devleti’nde basının doğuşu doğal olarak batıdan sonra gerçekleşen bir hadisedir. Bu çerçevede basının ve gazetecilik mesleğinin gelişimi batı merkezli bir algı ile ele alınmaktadır. Ancak basının işlevi ve gelişimiyle ilgili olarak devletin bu hususa yaklaşımı dikkate alındığında; Osmanlı Devleti’nde batıdan farklı olarak özellikle kamusal işlevin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Kuşkusuz bu durum basının sınırlılıklarla dolu bir alan şeklinde gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Zira batıda basının gelişimi veya gazetecilik mesleğinin evrimi, özel teşebbüs ile de bağlantılı iken Osmanlı Devleti’ndeki gelişim, modernleşmesine

¹ Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C 1, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1970, s. 23-24.

² Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.7

³ Koloğlu, **Osmanlı’dan Günümüze...**, s. 11.

benzer şekilde daha merkezî ve çoğunlukla devletten bağımsız düşünülmemeyen bir yapıdadır. Bu nedenle basın-yayın gerek doğrudan devletin bu işi ele alması veyahut kontrolü ile doğuş ve gelişimini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde gazete ilk olarak yabancılar tarafından neşredilmiştir. Fransız İhtilali sırasında İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğinde yayımlanan *Bulletin des Nouvelles* (1795) ile sonrasında çıkarılan 1796 tarihli *Française de Constantinople* Fransızlar tarafından çıkarılan ilk gazetelerdir. Osmanlı yönetimi 1798 tarihinde Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında çıkarılan gazetelerle de siyaseten ilgilenmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nde 1820'lerden sonra basın açısından canlanma yaşanmıştır. Önce 1819/20'de Mısır'da Vali Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle Bulak Matbaası kurulmuştur. Bunları takiben önce 1821'de İzmir'de Charler Tricon'un sahibi olduğu *Le Spectateur Oriental*⁵ ardından altı ay sonra yine aynı ismin sahibi olduğu ve *Le Smyrne* çıkarılmıştır. Bunları Blak Bey'in *Le Courrier de Smyrne*'si takip etmiştir.⁶

Bugünkü sınırlarımız içerisinde çıkarılan ilk Türkçe gazete ise 11 Kasım 1831 tarihinde yayımlanan *Takvim-i Vekayi*'dir.⁷ Bununla

⁴ Ertuğ, a.g.e., s. 134-135; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 28; Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 11.

⁵ Bu gazete başlangıçta Yunanlıları desteklemiş sonrasında Babıali'nin tepkisi üzerine sahibi de yayın politikası da değişmiştir. Alexandre Blacque (Blak Bey) hem bu gazetede hem de "Le Courrier de Smyrne"de Osmanlı Devleti lehine propaganda faaliyeti yürütmüştür. Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 11-12; Ertuğ, a.g.e., s. 136-137; Blak Bey ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Orhan Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Mütferrika Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11-13.

⁶ Topuz, a.g.e., s. 30-31; M. A. Ubcini, **Türkiye 1850: Tanzimat, Ulema, Basın**, Tercüme Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınları, C 1, İstanbul, 1977, s. 241-245.

⁷ Mustafa Nihad, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", **Ayın Tarihi**, C 15, S 46, 1927, s. 2895; Ertuğ, a.g.e., s. 142.

beraber Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe-Arapça gazete Mehmet Ali Paşa tarafından 1828'de Kahire'de çıkarılan *Vakayi-i Mısıriyye*'dir.⁸

Takvim-i Vekayi'de gazete kavramı kullanılmamakta olup "*tab olunan evrak*" tabiri bulunmaktadır. Koloğlu, Takvim-i Vekayi'nin amaçlarını "tarih belgesi, eğitim aracı ve Osmanlı devlet düzeninin savunucusu" şeklinde tanımlamaktadır.⁹ Takvim-i Vekayi'nin Mu-kaddime sayısındaki şu ifadeler gazeteden beklenen faydayı göz önüne sermektedir:

"... işte kıyl-ü kaal ber vech-i muharrer emr-i tabiiye mebni olmaktan naşi her ne kadar halk bir nevi mazur tutulabilir ise de, bu keyfiyet hem bu makule an-cehlin kıyl-ü kaale mütesaddi olanları şayeste-i müaheze ve ittiham edecek ve hem asılsız ve esassız yere kaffe-i teba-i Devlet-i Aliyyenin huzur-ı kalbini ve saffet-i hatırını giderecek şey olmakla amme-i ibad-ı bilad-ı işbu vehm-ü vesvese ve suizan dağdasından kurtaracaktır."¹⁰

Takvim-i Vekayi'den 9 yıl sonra, özel sermaye tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete *Ceride-i Havadis* olmuştur. Sahibi daha önce bazı İngiliz gazetelerinin muhabirliğini yapan William Churchill'dir.¹¹ *Ceride-i Havadis* dış haberlere ağırlık vermiş, sıklıkla çevirilere sütunlarında yer ayırmıştır. Yayın hayatı 1864 yılında sona ermiştir.¹² Devlet yardımlarından ciddi surette faydalanan *Ceride-i Havadis* de yarı resmî gazete niteliğinde kabul edilebilir.

⁸ Orhan Koloğlu, *Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1931*, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara, 1981, s. 178; Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu*, 6-7 Aralık 1999, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1999, s. 9.

⁹ Koloğlu, *Takvim-i Vekayi...*, s. 1-11.

¹⁰ Ertuğ, a.g.e., s. 147.

¹¹ Mustafa Nihad, a.g.m., s. 2896; Ertuğ, a.g.e., s. 162-163; Hayati Tüfekçioğlu, *Sosyolojik Açardan Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 83.

¹² Topuz, a.g.e., s. 9-10.

Türk basın tarihinde önemli bir yer tutan ve 21 Ekim 1860 tarihinde çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* gazetesi ise fikir gazeteciliği bağlamında ayrı bir yere sahiptir ve modern gazeteciliğin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneği olarak ele alınmaktadır. Kısa bir yayın hayatı olmasına rağmen gazetecilik mesleği bağlamında önemli örnekler vermiştir. *Tercüman-ı Ahval*'de gazete ve gazeteciliğe dair şu cümleler dikkat çekicidir:

*“Madem ki bir heyet-i ictimaiyyede yaşayan halk, bunca vezaîf-i kanunîye ile mükelleftir, elbette, kâlen ve kalemen kendi vatanının menfaatine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-u müktesebinden ad eyler...”*¹³

Tanzimat Dönemi'nde basın kendi içerisinde gelişme göstermiş, gazete ve tirajlarda artış oldukça devletin de basın üzerinde kontrolü çoğalmıştır. Bu durum basım yayım üzerinde bazı yasakları beraberinde getirmiştir. Nitekim 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile gazetelerin çıkarılması izne bağlanmış, bazı yabancı gazetelerin ülkeye sokulması engellenmiştir. İlerleyen süreçte gazetelerin kapatılması da söz konusu olacaktır. Bu süreçte basın üzerindeki en sert düzenleme ise Âli Kararname'dir.¹⁴

II. Abdülhamid Dönemi'nde basının durumu ya da işlevi dikkate alındığında konu basın özgürlüğü tartışmaları merkezinde ele alınmaktadır. Bu temel tartışma ile birlikte bu çalışmada dönemde gazeteciliğin geçirdiği dönüşümle beraber meslekî bakımdan ve ilkesel olarak gazeteciliğe yaklaşımlar farklı örneklerden ele alınmaya çalışılmıştır.

¹³ Ertuğ, a.g.e., s. 168.

¹⁴ Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922 1931-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi*, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1968, s. 88-90.

II. Abdülhamid Döneminde Basın

Meşrutiyet'in ilanı esasen basın özgürlüğü bağlamında önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Zira Meşrutiyet Anayasası'nın 12. Maddesinde "*matbuat kanun dairesinde serbesttir*" denilmekteydi.¹⁵ Ancak Meclis-i Mebusan faaliyetlerinin askıya alınması sonrasında II. Abdülhamid'in merkezîyetçi algıları ile birlikte basın üzerindeki kontrol arttırılmıştır. Buna rağmen dönem basın açısından canlı bir devir olarak kabul edilebilir. Niyazi Berkes'in de ifade ettiği şekilde II. Abdülhamid Dönemi'nde basın yayın Tanzimat Dönemi'ne kıyasla çok daha fazla gelişmiştir.¹⁶ Zira II. Abdülhamid basının gelişmesine karşı olmayıp aksine yaygınlaşmasını istemekteydi. Fakat kontrol mekanizması aynı ölçüde sıkılaştırılmaktaydı. 1903'te yayınlanan bir Şura-yı Devlet kararnamesinde gazetelerde tarım, doğal kaynaklar ve edebî kültür konularının işlenmesi istenmiş, yazıların da sade bir dille yazılarak köylere kadar ulaşması istenmiştir. Nitekim bu dönemde 1860'lardan itibaren olduğu gibi yerli yazıların yerine Avrupa dillerinden çevirilerle birlikte popüler bilim yazıları, edebî değeri daha düşük roman ve öykü çevirileri artmıştır.¹⁷ Görüldüğü gibi özellikle dönemin ilk on yılında basın yayın faaliyetleri artmış ancak gazete içerikleri kısıtlamalara tabi tutulmuştur.

1876-1890 tarihleri arasında basılı neşriyat toplamı yaklaşık dört bin civarında olup sonraki devirde sayı azalmıştır.¹⁸

II. Abdülhamid Dönemi'ndeki gazete ve dergilerden bazıları şunlardır:¹⁹

¹⁵ Oral, a.g.e., s. 122.

¹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 368.

¹⁷ Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze...*, s. 47.

¹⁸ Server R. İskit, *Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış*, MEB Yayınları, Ankara, 2000, s. 75.

¹⁹ Oral, a.g.e., s. 153-159; Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze...*, s. 45-46; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği*, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 167; Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği*, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1931, s. 92;

Sabah: Sabah gazetesi ilk olarak 1875 yılında çıkmış daha sonra 1882'de Şemsettin Sami'nin başyazarlığına geçişiyle gelişmiştir.

Osmanlı: Başyazarının Ahmet Mithat olduğu gazete, 1877-78 yılları arasında Tevfik Bey tarafından çıkarılmıştır.

Umran (1877): Ahmet İhsan'ın sahibi olduğu dergi 1877-78 yılları arasında 29 sayı neşredilmiştir.

Arkadaş: 1877 yılı içerisinde yayınlanmış olup çocuk dergisidir.

Karagöz: 1877 yılında çıkmış olan mizah gazetesidir.

Tercüman-ı Hakikat (1878): Ahmet Mithat tarafından 1877 yılında kurulan gazete basın tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Mecmua-i Şark: 1878 yılında kısa süreli yayınlanmıştır.

Tercüman-ı Şark (1878): Şemsettin Sami'nin başyazarlığında çıkarılmış olup sahibi Mihran Efendi'dir.

Bahçe (1878): Çocuk konularını işleyen gazete haftalık olup bir yıl yaşamıştır.

Vasıta-i Servet (1879): Mehmet Ali tarafından çıkarılmış olup 15 günlük malî tarım konularını işlemekteydi.

Vakayi-i Tıbbiye (1880): Tıbbiye-i Şahane tarafından çıkarılan meslekî dergidir.

Ziraat (1881): Salim Bey tarafından çıkarılmış meslek gazetesidir.

Hafta (1880-81): Şemsettin Sami tarafından 20 sayı çıkarılmıştır.

Tarık (1881): Sahibi Mehmet Tahir olup edebî konular ve kadınlara ait bahisler yer almaktaydı.

Hazine-i Evrak (1881): Dergiyi Abdülhak Şinasi, Mahmud Celaleddin gibi isimler çıkarmıştır.

Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri*, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2002, s. 67; Ahmet İhsan, "Kırk Sene Gazetecilik", *Servet-i Fünun*, C 63, S 1649, 1928, s. 290-291.

Mirat-ı Âlem (1882-1883): Encümen-i Hadîm-i Terakki-i Maarif adına haftalık olarak 24+12 sayı yayınlanmıştır.

Mecmûa-i Asar (1881): Mehmed Tevfik tarafından kısa süreli çıkan edebî mecmuadır.

Âfâk (1882): 7 sayı çıkan dergi A. Kamil tarafından neşredilmiştir.

Mecmua-i Ebuzziya (1884-1914): Tevfik Ebuzziya tarafından çıkarılmış olup, ilk ciddi edebiyat dergisi olarak kabul edilmektedir.

İrtika (1899): 1899-1904 tarihleri arasında yayınlanan gazete başta edebî olmak üzere fennî, ziraî, ahlakî pek çok başlıkta yazılar neşretmiştir. Sorumlu müdürü Mehmet Tahir'dir.

Güneş (1884): Beşir Fuad tarafından çıkarılan mecmuada bilimsel yazılar bulunmaktaydı.

Şafak (1885): Ahmet İhsan'ın neşrettiği edebî mecmuadır.

Berk (1886): Edebî bir mecmua olup Mehmed Remzi tarafından 12 sayı neşredilmiştir.

Gayret (1886): Edebî bir mecmua olup Menemenlizade Tahir tarafından yayınlanmıştır.

Teâvün-i Aklâm (1886): Muallim Naci'ya ait bir neşriyattır.

Mizan (1886): Dağıstanlı Murad Bey tarafından önce İstanbul'da sonra Paris'te, II. Meşrutiyetten sonra tekrar İstanbul'da yayınlanmıştır.

Nilüfer (1887): 1887-91 tarihlerinde Mehmed Tahir tarafından 60 sayı neşredilmiştir.

Manzara (1887): Sahibinin Mehmed Ramiz olduğu mecmua 16 sayı çıkarılmıştır.

Saadet (1888): Muallim Naci'nin de yazılar neşrettiği bir gazetedir.

Servet (1888-1891): 789 sayı çıkarılmış olup siyasî, iktisadî yazılar mevcuttu.

Musavver Cihan (1890-1892): Ali Fuad Bey tarafından neşredilmiştir.

Muhit: 1888'de yayınlanmış olup Cenab Şehabettin, Abdülhalim Memduh gibi isimlerin yazıları bulunan edebî dergidir.

Mecmua-i Ebuzziya: Düşünce ve edebiyat içerikleri ağırlıklı olarak 1890-97 yılları arasında etkili olmuştur.

Servet-i Fünun (1891): Kurucusu ve sahibi Ahmet İhsan'dır. İlk nüshası 1891'de çıkmış olup Edebiyat-ı Cedide akımının merkezi olmuştur. 1944 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Maarif (1891): 1891-96 yılları arasında çıkmış haftalık fen ve edebiyat dergisidir.

Mektep (1891): Haftalık olarak 217 sayı neşredilmiştir. Sahibi Kitabacı Karabet'tir.

Envâr-ı Zekâ: Mustafa Reşit tarafından yayınlanan edebî mecmuadır.

Haver: Mehmed Tahir ve Beşir Fuad tarafından dört sayı çıkarılan edebî fennî dergidir.

İkdam (1894): Kültür hayatımıza önemli katkılar sağlayan gazete Ahmet Cevdet tarafından kurulmuştur. Dil bakımından gazete yazısında sade Türkçenin öncüsü olmuştur.

Malumat (1894-95): Başlangıçta Artin Efendi tarafından yayınlanmış sonra Baba Tahir tarafından çıkarılmıştır. Çoğunlukla Eski Edebiyat taraftarlarına sütunlarını açmıştır.

Hanımlara Mahsus Gazete: Mehmet Tahir tarafından yayınlanan gazete, 1895-1910 yılları arasında çıkmış olup biçki, dikiş ve nakış konularını işlemekteydi.

Resimli Gazete: 1899 İstanbul'da yayınlanan fennî ve edebî resimli gazetedir. 1916 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Musavver Terakki (1900): Daha çok çevirilerin yer aldığı bir gazetedir.

Musavver Muhit (1908): Renkli klişe basmakla ün yapan gazetelerden biridir.

Yeni Gazete (1908): Sahibi ve başyazarı Abdullah Zühtü'dür. 200'e yakın sayı neşretmiştir.

Kısıtlama tartışmaları yanında pek çok yazarın üzerinde hemfikir olduğu husus II. Abdülhamid Dönemi'nde gazetelerin tefrikalarla dolarak önemli edebî yayınlar haline gelmeleridir. Bu edebî yazıları neşreden başlıca gazetelerin başında İkdam ve Sabah geliyordu. İkdam'da Ahmet Refik'in, Ali Reşad'ın, Abdurrahman Şeref'in tarihi yazıları da dikkat çekicidir.

Dönemin basın panoramasını sunması bakımından Ahmet Rasim'in sınıflaması dikkat çekici olup, Ceride-i Havadis gazetesi üzerinden basın mensuplarını şu şekilde sıralamaktadır:

*"Meşhur edipler, meşhur şairler, muharrirler, makale yazarlar, müellifler, mütercimler, muhbirler, musahhihler, muhbir-i sadıklar, intihalciler, tefrikacılar, fıkracılar, patronlar, mürettepler, matbaacılar..."*²⁰

Döneme Ait Basın ve Gazetecilik Üzerine Görüşler

Ebuzziya Tevfik ve Gazeteciliğe Bakışı

Gazeteci, matbaacı, mütercim aynı zamanda da önemli bir yayıncı olan Ebuzziya Tevfik Efendi, Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis'te çalışmış, Şinasi ve Namık Kemal'le tanışmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinde de görev yapmıştır. Gazetecilik hayatına Terakki gazetesinde yazı işleri müdürlüğü ile başlayan Tevfik Efendi, bazı mizah dergileri de yayınlamıştır. Hakayıkul Vekayi, Diyojen, Çıngıraklı Tartar ve

²⁰ Şapolyo, a.g.e., s. 165-167

Hayal gazetelerinde de bulunmuş, Ceride-i Askeriye, İrtika, Malumat, Musavver Fen ve Edeb, Sirac gibi gazetelerde de yazılar neşretmiştir. Ayrıca 1881 yılında Matbaa-i Ebuzziya adını verdiği basımeviyle ilk kez kitap dizileri yayımlamaya başlamıştır.²¹

Ebuzziya Tefvik basını nitelendirirken; medeni gelişmenin en etkili aracının edebiyat, onun da en kuvvetli vasıtasının matbuat olduğunu belirtmektedir. Onun da en ucuz en etkili ve en mühimi gazetesidir.²² Ebuzziya Tefvik'e göre gazete kamuoyunun tercümanı, diğer bir tarifile medeni milletlerin en önemli yardımcısı; milletlerin ilim, fikir, bilgi, anlayış, basiret, servet ve saadetine katkı sağlayan önemli bir vasıta. Gazeteleri dünyada olup bitenlerin aynası olarak tanımlayan Ebuzziya Tefvik, öğrenme, bilgilenme, uyanma, aracı olarak da görmektedir: “...İnsan onda, her şeyi görür. Her aradığını bulur. İbret alacak hisse kapacak çok şeylere vakıf olur. ...Mürebbi-i efkâr ve müzekki-i ahlak unvanına bihakkın layık olan gazetedir”.

“Gazete nedir” sorusuna da cevap veren Tefvik Bey, fikirlerin birleştiği bir kavşak olarak eğitimi teşvik eden, gelişmeye katkı sağlayan, efkâr-ı umumîye tercüman olan bir vasıta olarak addetmektedir. Devamında ise şu ifadeleri sarf etmektedir:

“...Bundan dolayıdır ki gazete cihanı bir meclis-i ülfet haline getiriyor; öyle bir meclis ki içinde her taraftan istima-ı peyam ve her tarafa isma-i meram kabil oluyor....Hasılı zamanımızda gazete denilen varak-pare alem-i ictimaiyyenin mirsad-ı hadisatı hükmünde olduğundan bu ta'ayyüşgah-ı temeddünde her fert için tanzim-i hal ve temin-i istikbal onun kelimat ve suturunda mündemiç olan şu'unat ve guna-gun ve hafaya-yı reybi menuna nasb-ı nigah-ı ibtisar u itibar ile müyesser oluyor”.²³

²¹ Ziyad Ebuzziya, “Ebuzziya Mehmed Tefvik (1849-1913)”, TDVİA, C 10, s. 374-378; İskit, a.g.e., s. 77.

²² Âlim Gür, **Ebuzziya Tefvik'in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 251.

²³ Gür, a.g.t., s. 252

Ebuzziya Tevfik mecmuaları gazetelerle kıyaslayarak dergilerin faydasını ön plana çıkarmaktadır.

*“Enva-ı neşriyat miyanında mebahis-i fenniye ve ilmîyeye mahsus olan asar-ı mevkededen enfa ve her sınıf halk için şamil-ül fevait bir şey göremiyoruz çünkü bu misillü mecmualar gazeteler gibi, daima havadis koğalamağa ve fikdanı halinde ihtara ve icat etmeye veyahut sem-i ittila'ına vasıl olan bir hadiseyi istediği şekl u surete tahvil ve esas ve mahiyetini tebdil etmeye mecbur olmaksızın her ferdi hem mütelezziz ve hem müstefit eyleyecek pek çok mesaildem bahseyleyebilir... Bir de ulum gazeteleriyle havadis gazeteleri beyninde bir fark olup, berikilerin kıymeti neşrolundukları ana münhasır ve bir faide-i za'ideleri var ise o da fihrist-i şuunat hükmünde bulunmalarından ibaret olduğu halde asar-ı mevketenin havi olduğu mebahis u mesail-i guna-gun hiçbir vakit eskimeyip daim meziyyet-i cidayeti haiz ve bu sebeple her zamanda ve herkes indinde ehemmiyet ve menfaati şüphesizdir”.*²⁴

Kamil Paşa'nın Basın Üzerine Görüşleri

Kamil Paşa, II. Abdülhamid Dönemi'nde 1885-1891, Ekim Kasım 1895, 1908-1909 tarihlerinde olmak üzere üç kez sadarette bulunmuştur.²⁵ Paşa'nın konu üzerindeki görüşlerini ortaya koymasındaki sebep yerli basının kontrol altında tutulmasına yönelik çabalarla birlikte yabancı basın hakkında kendi görüşlerinin sorulmasıdır.²⁶

Kamil Paşa'nın basınla ilgili görüşleri oldukça ilginç ve dönemin ötesindedir. Örneğin 1890 tarihli bir mektubunda basın yoluyla atılan iftiralar konusunda gerçeklerin aşikâr olduğunu, dikkate alınabilecek bir durum bulunmadığı, tek çekincesinin “cühela-yı avamın” yanlış anlaması olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple yayınları

²⁴ Gür, a.g.t., s. 260.

²⁵ Atilla Çetin, “Kıbrıslı Kamil Paşa (1832-1913)”, TDVİA, C 25, s. 392-394.

²⁶ Nesimi Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa'nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, s. 416-417

engellenenin de zorluğunu ifade etmekte, yabancı basınla ilgili olarak en azından ülkeye girişlerinin engellenmesi gerektiğini düşünmektedir. Yabancı basının para yardımı ile bertaraf edilmesini ise boş bir çaba olarak addetmektedir.

Diğer taraftan “muzır neşriyatı” engellenenin çaresini habere konu olan vukuatta aramak lazım geldiği kanaatindedir. Yani haberin değil, haberi doğuran sebebin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesindedir. Bu çerçevede neşriyatta 3 amacı ön plana çıkarmaktadır: “*Cerr-i menfaat, teşeffi-i sadr (öç alarak gönül rahatlamak), insaniyete hizmet etmek*”. Bu ifadeleri ile birlikte Kamil Paşa, neşriyatı engellemekten önce ıslahı mümkün durumların düzeltilmesini daha öncelikli bir durum olarak ele almaktadır.²⁷

Bir başka mektubunda yine yabancı basında çıkan olumsuz haberlere tekzip veyahut bir başka çözüm üretmek yerine habere sebebiyet veren durumun ıslahını önermektedir. Örnek olarak da İstanbul’da yolların Alman İmparatorunun ziyareti dolayısıyla tamir edilmesi, donanmanın atıl bir halde kalması veya adli vakaların gerçekleşmesini vermiş haberlerin engellenmesinin değil, söz konusu bozuk durumların düzeltilmesi gereğini vurgulamıştır.²⁸

Sırrı Paşa’nın Basın Hakkındaki Fikirleri

Önemli bir devlet adamı ve müfessir olan Giritli Sırrı Paşa da Kamil Paşa gibi vilayet gazeteleri üzerinden yine döneminin ilerisinde ifadeler kullanmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde 1864 Nizamnamesi ile idarî manada kayda değer değişiklikler gerçekleşmiştir. Nizamname ile hemen hemen vi-

²⁷ Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa’nın...”, s. 426-429.

²⁸ Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa’nın...”, s. 429-431.

layet merkezlerinin tamamında vilayet matbaalarının kurulması öngörülüyordu.²⁹ Bu matbaaların öncüsü konumundaki ilk örnek Mithat Paşa'nın vali bulunduğu Niş Sancağında kurulmuş olan matbaa idi.³⁰ 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde İstanbul hariçinde 22'si vilayet gazetesi olmak üzere 29 gazete bulunmaktaydı.³¹ İlk vilayet matbaası olma özelliği taşıyan Tuna Vilayet Matbaasında yetişenlerin devlet adamlarının çoğu daha sonraki görevlerinde Tuna Vilayetinde edindikleri tecrübeleri ile matbaacılık ve gazeteciliğin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.³² Ahmet Midhat Efendi, Sırrı Efendi ve Hattat Yusuf Ziya Efendi de bu gazetede yetişmiştir.³³

Vilayet gazetelerinin genellikle bölgelerinde ilk süreli yayın olması buralarda gazeteciliğin başlangıç nüvesini oluşturur. Günümüzde Anadolu'da ve ülke sınırları dışında yerel basınının başlangıcı vilayet gazeteleri sayılmaktadır.

Vilayet gazetelerinin içeriklerini çoğunlukla kanunlar, yönetmelikler, tayinler ve valilerin konuşmaları gibi daha çok resmî yayınlar oluşturuyordu. Bununla birlikte standart bir form halinde değillerdi.³⁴ Özellikle İstanbul gazetelerinden naklen yazılar neşretmek yaygın bir usuldü. Bununla beraber bu geleneğe karşı çıkan yöneticiler de mevcuttu. Nitekim Sırrı Paşa'nın vilayet gazeteleri üzerinden

²⁹ İsmail Eren "Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)", *Türk Kültürü*, C 3, S 27, Ocak 1965, s. 311.

³⁰ Eren, a.g.m., s. 312-313; Bekir Koç, *Mithad Paşa (1822- 1884)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 38-39.

³¹ Bu gazetelerden "Ankara" 1874'te Türkçe, "Diyarbakır" 1869'da Türkçe ve Ermenice, "Kastamonu" 1872'de Türkçe, "Sivas" 1878'de Türkçe, "Trabzon" 1869'da Türkçe ve Rumca, "Zevra" (Bağdat) 1869'da Türkçe ve Arapça olarak yayınlanmaya başlamıştır. Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 99-100.

³² Eren, a.g.m., s. 313-314

³³ Uygur Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S 2, Ocak 1991, s. 145.

³⁴ Varlık, a.g.m., s. 101.

basının işlevi ve amacına dair görüşleri tekdüze bir yayın anlayışının dışında idi. Bu noktada dikkat çeken ilk yazısı Kastamonu Valisi iken yayınlamış olduğu “Hak Söz Acıdır” başlıklı olanıdır. Yazıda gazetelerin gerekli gereksiz haber tekrarları yaparak, bulunulan mahallin gerçeklerini saklayarak başka şekilde göstermesinin vilayet gazetelerinin amacına uygun olmayacağını belirtmiş, bu tarz uygulamaların memleket menfaatlerine karşı affedilmez bir kabahat olduğunu ifade etmiştir.³⁵

Sırrı Paşa yazısında; gazetenin işlevi, gazetecilik mesleği ve gazete muhtevasının ne olması gerektiğine dair düşüncelerini de açıklamıştır. Öncelikle “Gazete Nedir?” sorusu soran Sırrı Paşa’ya göre gazete; devlet memurlarını öven ya da yeren bir yazılar bütünü değil, beklentilerin aksine halkın faydasına hizmet ederek onların fikirlerini yansıtan bir aynadır: “*Gazete bir sitayişnâme-i me’mûrîn midir, hayır. Hicivnâme midir, hayır. Nedir? Mirât-ı gayr-ı temennâ-yı âlem ve hadîm-i efkâr-ı ümemdir*”.

Sırrı Paşa, özellikle vilayet gazetelerinin mahallî olayları tüm gerçekliğiyle okuyucularına sunması gerektiğini vurgulamaktaydı. Vilayet gazetelerinin memurları gereksiz methe ve sitayişe yer vermesi ya da İstanbul’da çıkan gazetelerin içeriğini aynen nakletmesini yanlış bulmaktaydı. Çünkü ona göre hoşâ gitsin gitmesin mahallî olayların gerçek yönlerini saklamak ya da farklı şekilde göstermek gayreti, vilayet gazeteleri için menfaatine çalışmaları gereken memlekete karşı affi mümkün olmayan bir kabahat ve büyük bir ihanetti. Sırrı Paşa, vilayet gazeteleri hakkındaki bu görüşlerinden sonra “*Öyle ise gazetemiz doğruya doğru, eğriye eğri demekle niçin şâyân-ı muâheze görülsün?*” diyerek gerçeği ifade etmenin eleştirilecek bir yönü olmadığından bahsetmektedir. Ona göre gazetelerin muhtevasında aranacak şey, doğruluk ve art niyetli olmamaktır. Buna dair bir diyeceği olan-

³⁵ Sırrı Paşa, *Mektûbât-ı Sırrı Paşa*, C 1, 1303, s. 79-81; Nesimi Yazıcı, “Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 36, 1997.

lara gazetenin sayfaları “edeb ve vazîfe dâiresinde” açıktı. Namusla-
rıyla yaşayan devlet memurları için en büyük ödülün, doğru olanın
art niyetsiz bir şekilde belirtilmesi olduğunun altını çizen Sırrı
Paşa’ya göre doğru olanı övmek aslî bir vazifeydi. Vilayet gazeteleri-
nin özellikle tarafgirlikle valileri abartarak övmesi kadar gülünç bir
şey olmadığını da dile getiren Sırrı Paşa, gazeteleri yazan kalemlerin
mensup oldukları valilerin dillerinden yazmış olduklarının çok açık
bir şekilde anlaşılacağını, bu şekildeki övgülerin durumu gülünç hâle
getireceğini de sözlerine eklemiştir.³⁶

Sırrı Paşa’ya göre vilayetin övgüye değer bir fiil ve hareketi varsa
bu onların mükellef oldukları vazifeyi ifâ etmeleridir, bu da bir borç-
tur. “*Aklîselim sahibi olanlar borçlarını ödemekle kendi kendilerine övünmeyi
ayıp sayarlar*” diyen Paşa, bu noktada valilerin yaptığı işleri çevreye
anlatma hizmetini diğer matbuatın yapması taraftarıdır. Bununla
birlikte yapılan işlerin değerlendirmesini de Babîâlînin takdirine ha-
vale etmek gerektiğini belirterek tek taraflı övgülerin faydalı olama-
yacağını şu sözlerle beyan etmiştir: “*Bâ-husûs bu muhâkemeyi Babîâlînin
temyîzgâh-ı hakâyık iktinâhına havâle etmek evvelî görünür. Hem de medh-i
mücerred, fâ’ide veremez. Senâ-yı hakîkîye istihkâk, fîl ve eserle olur.
Meydânda lââyık-ı sitâyîş bir fîl ve eser olmayınca İstanbul’da Yenikapı
müdâhilleri gibi bin sitâyîşi kimse bir paraya almaz*”.³⁷ Bu ifadelerinin ya-
nında Sırrı Paşa’ya göre vilayet gazeteleri tüm mahallî icraat ve te-
şebbüsâtı ahaliye yayımlamaya yetkili olup bundan dolayı valilerin
çalışmaları ahalinin takdirine sunulmuş olacağından eğer sitayiş ge-
rekiyorsa bu şekilde olması daha etkili olacaktı. Vilayet gazetelerinin
mutlaka iki tesirli fayda sağlaması gerektiğini savunan Sırrı Paşa,
bunları “tergib” ve “terhib” olarak tanımlamaktadır. Bu korku ve
şevkin valiler suretiyle meydana gelmesi gerektiğini beyan etmekte-
dir. Ona göre bu konuda vilayet gazeteleri diğer matbuattan daha
fazla hak sahibiydi. Sırrı Paşa, ayrıca mahallî memurlar için vilayet
gazetelerinden daha doğru, daha faydalı ve nasihat eden konumda

³⁶ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 79-80.

³⁷ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 80-81.

bir yapı olamayacağı fikrindeydi. Hükûmetin görevi; hoş işleri takdir etmek, olumsuz işleri de eleştirmektir. Gazete ise bunu gerçekleştirmek için en iyi vasıtaydı. Sırrı Paşa ifadelerini, kendilerini ibret verici bir aynadan görmelerinin kaçınılacak bir yanı olmadığı ve doğru bildikleri yolu değiştirmeyecek olduklarını vurgulayarak şu şekilde bitirmektedir: “Öyle ise biz dahi sûret-i hâl ve hareketini bu âyîne-i ibretnûmâda görmekten gocunanların vehm ve ta’rîzlerine tabiiyetle ittihâz ve iltizâm eylediğimiz meslek-i sahâh ve müstakîmi tebdîl edemeyiz...”³⁸

Vilayet gazetesi ile özel olarak ilgilenmesi yanında Sırrı Paşa, Kastamonu’da olduğu gibi Ankara’da da yazılar neşrederek fikirlerini sunmuştur. Bu yazıların en çok dikkat çekenlerinden biri vilayet gazetesinde 18 Mart 1885 tarihinde yayınlanan “Teceddüd” isimli olanıdır. Yazı II. Abdülhamid Dönemi’nin her alanda “Teceddüd Devri” olduğundan ve kendilerinin de buna kayıtsız kalamayacağından bahsetmekteydi. Sırrı Paşa, bu yenilenmeye uygun olarak “*hem cihân-ı ma’rifetin tercümân-ı belîğ’ül-beyânı, hem de nâkil-i âsâr ve efkârı*” olan gazetelerin de “teceddüdât-ı asriyyenin” icabından olan fikrî yenileşmeye layık bir lisan ile görevlerini ifa etmemelerini af olunamaz bir kabahat olarak addetmekteydi. Bu çerçevede vilayet gazetesine “kısım-ı gayriresmî” adlı bir bölüm eklenerek herkesin istifade edebilmesi amaçlanmıştır. Yine gazetede ileriye dönük olarak daha basit bir dille faydalı olabilecek ya başka bir sayı veya mevcut sayının hacminin büyütülmesiyle ek bir sayfanın yazılması düşünülmüştür.³⁹ Ancak Dâhiliye Nezâreti, genel bir görüş olarak 1889 yılında bir genelge yayımlayarak vilayet gazetelerinde İstanbul gazetelerinin muhtevasının dışına çıkılmamasını istemiştir. Edebî yazıların da yasak kapsamına girmesi gazeteleri resmî yayın organı kalıbına sokmuştur.⁴⁰

³⁸ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 81-82

³⁹ Ankara Vilayet Gazetesi (AVG), 6 Mart 1301.

⁴⁰ Varlık, a.g.m., s. 101.

Şemsettin Sami'ye Göre Gazetelerin Amacı

1875 tarihinde yayın hayatına başlayan Sabah gazetesinin kurucularından olan Şemsettin Sami, 1882'den sonra başyazarlık görevini yürütmekteydi. Aynı şekilde Mihran gazetesinde de hem mürettip hem müdürlük yapmaktaydı.

Dönemin önemli bir gazeteci ve yayıncısı olması nedeniyle Şemsettin Sami'nin de basın üzerine görüşleri önem kazanmaktadır. Nitekim Sabah'ın ilk sayısında "Sami" imzalı olarak neşrettiği yazısında gazetenin amacı ve işlevi hakkında ve uzun ömürlü olması için bazı görüşler nakletmektedir. Gazeteden edinilecek istifadenin uzun sürmesini iki ana konuya bağlayan Şemsettin Sami, öncelikle herkesin anlayabileceği bir dille ve sıkımayacak derecede özet yazılması gerektiği üzerinde durmaktadır. İkinci olarak ise kolaylıkla alınabilecek derecede ucuz olması lazım geldiğine değinmektedir. Ş. Sami gazetelerin asıl amaçlarını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Gazetelerin memâlik-i mütemeddînede pek çok hizmetleri görülmüş ve görülmektedir. Bizde dahi gazetelerin matlûb suret ve miktarda bulunmamasıyla beraber ibtida-yı zuhurlarından bu ana dek az faydaları görülmemiştir. Bir gazeteden istifade olunmak için birçok şartlar lazımdır ki tafsîline gazetemizin kıt'ası müsaid değildir. Şurut-ı lazîmeyi câmî olan bir gazeteden olunacak istifadenin umumî olması ise iki şeye mütevakkıftır: Birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak, ikincisi herkes suhuletle alacak kadar ucuz olmak. Bu gazetenin istifade-yi mucib olabilmesi için lazım gelen mesai-i fedakârânede kusur göstermemeye çalışacağız. Başlıca maksadımız ise istifadenin umumî ve edeceğimiz hizmetin umuma raci' olması bulunduğundan yukarıda söylenen iki noktayı nazar-ı ehemmiyetten ayırmayacağız. Gazetemiz havâdis-i malumatça mümkün mertebede tafsilattan beri olduğu halde gayet sade ve muhtasar surette yazılacaktır. Nüshası inde'l hesap anlaşacağı üzere kendi masârif-i vakıası mukâbilinde verilecektir..."

“...Her işte bir maksad-ı aslî vardır; gazetelerin maksad-ı aslîsi istifade-i umumîyedir. Gazete neşrini istifade-i şahsiyyeye medar ittihaz etmek maksad-ı aslîden ayırmaktır, bizim bu gazeteden neşrini der’uhde etmekten muradımız vatana hıdmettir, istifade-i şahsiyemizi bu maksad-ı aslîye tercih edemeyiz. Eserlerinin kadrini fiyatlarıyla yükseltmek fikrinde bulunanlardan değiliz...”⁴¹

Ahmet Şuayb’ın Avrupa ve Osmanlı Gazeteciliği Üzerine Değerlendirmeleri

Türk Edebiyatına bilimsel eleştiri alanında önemli katkı sağlayan isimlerden biri olan Ahmet Şuayb,⁴² 15 Şubat 1900 tarihli Servet-i Fünun gazetesinde “gazeteci efendilere” başlığıyla uzunca bir yazı neşretmiş ve gazetecilik mesleğine dair batıdan örneklerle başlayarak önemli detayların altını çizmiştir. Batıdan alınan bu ifadelere uzunca yer verilmesi ve mesleğin çalışma ve disiplin tarzının vurgulanması önemlidir. Avrupa’da Fransız ve İngiliz basınını ve gazetecilik mesleğini dikkatle takip ettiği görülen Ahmet Şuayb, Osmanlı basınını da açık ve örtülü olarak eleştirmektedir.

Bu çerçevede yazısına Fransa’nın önemli şair ve gazetecilerinden olan (Jurnal gazetesinden) Jül Kalarti’nin “gazeteciler mektebi” yazısından alıntılar yaparak başlamaktadır. Bu şekilde dönem itibariyle yerli gazete ve gazetecilik üzerine doğrudan yapı(a)mayan eleştiriler yabancı bir gazete makalesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Nitekim yazının sonunda bütün yazdıklarını Osmanlı matbuatı ile karşılaştırarak gazete ve gazetecilik hakkında öneriler sunmuştur. Giriş kısmında Jül Kalarti’den alıntılanan ve “gazeteciler olmasa mâlel-i müte-meddîne teneffüs etmeye muktedir olamayacaktır” sözleri dikkat çekmektedir. Yine gazetelerin susmasının “halkın üzerine kurşun bir manto gibi

⁴¹ Sami, (Başlıksız), *Sabah*, 12 Safer 1293, S 1, s. 1; Agâh Sırrı Levent, *Şemsettin Sami*, TDK Yayınları, Ankara, 1969, s. 59-60;

⁴² Servet-i Fünun Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ahmet Şuayb edebî tenkit alanında çalışmalar sergilemiştir. Fatih Sakallı, “Ahmet Şuayb’ın “Musahabe-i Edebiyye” ve Diğer yazıları”, *Türkbilgi*, S 24, 2012, s. 171-186.

çökeceği" ifade edilmektedir. Kendi görüşlerini de sıralayan Ahmet Şuayb, gazeteleri milletlerin gelişmelerine en önemli teşvik unsuru olarak görmektedir.⁴³

Ahmet Şuayb, kendi döneminde matbuat hayatının merkezini Fransa olarak kabul edildiğini beyan etmekte, İngilizlerin gazetelerde en mühim siyasî meselelere yer verirken Fransızların daha çok edebî, içtimaî bahislerle gazeteleri süslediğini belirtmektedir. Ayrıca Batıda özellikle Fransa'da en büyük muharrirlerin en muktedir ricâlin hep gazeteci olduğunu söyleyerek yerli gazetelerin de gelişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için de bazı yollar önermektedir. Gazetelerin dış haberleri, makale içeriklerini geliştirmesi için "Avrupa Postası" denilen kaynağı kullanması gerektiğini belirten A. Şuayb, bu vasıtayı Osmanlı okuyucularının hizmetine vermenin ilmî ve fikrî bakımdan önemli bir vukuf gerektirdiğinin altını çizmektedir.⁴⁴

Gazetecilik mesleği bakımından asgarî bazı yeterlilikler olması gerektiğini de beyan eden A. Şuayb, gazetecilerin belli konularda çok geniş bilgi ve yetenekte olmaları gerektiği kanaatindedir. Gazeteci öncelikle hukuk ve siyasete mümkün olduğunca vakıf olmalıdır. Devletlerin anayasalarını, kanunlarını, yönetim güçlerini, siyasî programlarını bilmelidir. Bunun yanında ülkelerin tarihlerini, orada yaşayanların eğilimlerini, düşünce dünyalarını da yakından tanımalıdır. İkinci olarak Avrupa gazetelerinin, gazetecilerinin; siyasî ve sosyal yazılar yazarlarından hiç olmazsa en meşhurlarının takip edilmesi, onların özel hallerine kadar bilinmesi, ruh dünyalarına nüfuz edecek derecede tanınmalarının zorunluluğuna, bunun yanında düşünce yeteneğine de sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir.

⁴³ A. Ş. (Ahmet Şuayb), "Esmar-ı Matbuat (Jül Kalartı'nın Makalesi, Gazeteciler Mektebi, Avrupa ve Amerika Matbuatı)", *Servet-i Fünun*, 3 Şubat 1315, C 18, S 466, s. 370-371.

⁴⁴ A. Ş., a.g.m., s. 378-379.

Hâl-i hazırdaki muharrirlerin bu çizilen çerçeveye uygun olup olmadığını da tartışan yazarın cevabı ise olumsuzdur. Mevcut gazetecileri şu şekilde tarif etmektedir:

“Biraz edebiyattan ileri geçmez, ellerine ulûm-ı siyâsiyeden kitap almazlar, batının sadece edebiyatına imkân tanırılar. Bir kısmı da sırf mütercimdir...”.

Döneminin gazetecilerini daha çok amatör olarak nitelendiren yazar mevcut gazeteciliğin eksiklerini yine batılı gazetecilik üzerinden tanımlamaktadır. Osmanlı gazetecilerinin en büyük noksanını batılıların “*esprit de suite*” dedikleri “*fıkr-i takip, fıkr-i ittırad ve intizamın fıkdanı*” olarak ifade etmektedir. Yani aynı siyasî meselenin muhtelif safahatının bazen çok fazla, bazen pek az açıklanması kimi zaman da hiç değinilmemesi. Dreyfus Davası ile Transual Meselesini bunlara en iyi örnek olarak vermektedir.

Gazetelerin yararlanacakları kaynaklar hakkında bir başka önerisi “*mükedder hakikattir*”. Yani kazalar, facialar, her türlü elim hadiseler gazeteler için en verimli kaynak olarak görülmektedir. Aynı şekilde cinayetler, harpler gazeteciliğin önemli sermayeleri olarak ele alınmaktadır. Yazarın zikrettiği diğer bir kaynak atışmalardır. Bunlar; doğruluk ve ahlak tartışmaları, özel telgraflar, okuyucu arttırmaya yönelik çalışmalar, ilmî-edebî bahislerdir.

Ahmet Şuayb ayrıca aslında yaygın olarak Namık Kemal’e ait olduğu bilinen “*Müsademe-i efkârdan barika-i hakikat çıkar*” sözünü Hugo’ya atfetmekte, sözün içeriğini kabul etmekte ancak yerli gazetelerdeki bahislerin görülse sadece “*Müsademe-i efkârdan zulmet kizb ve riya çıkar*” denileceğini öne sürmektedir. Bu noktada yerli gazetelerdeki fikri atışmaların seviyesinden ve içeriğinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır.

Yazar bütün bu öneri ve fikirlerini uygulamaya konulmasındaki zorluğu kabul etmekte, ciddi bir karşı çıkışla karşılaşılacağını tahmin etmektedir. Ancak yine de çaba gösterilmesi taraftarıdır. Son olarak

eski ediblerin eserlerinden Batıda gerçekleşen gelişmeyi öğrenmenin zorluğundan bahisle yeni bir şeyler söyleyen ya da yazarların edebiyatı bilmemekle suçlanacağını dile getirmektedir.

Gazetecilik mesleğinin zamanlarında içinde bulunduğu durum ve sahip oldukları fedakârlığa da dikkat çeken Ahmet Şuayb, bu şekilde gayret eden gazetecilere takdir ve saygılarını şu şekilde sunmaktadır:

*“Gazetelerimizde yalnız sâdâ-yı vicdânını dinleyen, kabîl olduğu mertebede etrafına neşr-i hakikât etmek isteyen, leyl u nehar bir sa’y-ı mütevekkilânede bulunan, gece saat ikilere kadar o pis masanın kenarındaki, hava gazının muharrib ziyası altında avâmil-i fikriye ile meşgul olan, çamurlara batarak karanlıklara bulanarak bitab yuvalarına çekilen erbab-ı sa’y ve iktidar da vardır; onlara benden ebedî ihtiramât!”*⁴⁵

Ahmet Midhat’a Göre Gazeteler ve Gazetecilik

Ahmet Midhat, 1844-1912 yılları arasında yaşamış, kitapları dışında pek çok gazete yazısı neşretmiştir. Kendisine ait olan Tercüman-ı Hakikat’teki yazıları ise çok farklı başlıklardadır. “Yazı makinesi” olarak da tanımlanan Ahmet Midhat döneminin en üretken yazarlarından biri olup halka okuma zevki aşıl原因 yazılar neşretmiştir.⁴⁶ 1876-1890 tarihleri arasında neşredilen yaklaşık 4000 basımın 140’ı sadece Ahmed Midhad’a aittir.⁴⁷ Yazar, bu yönleriyle birlikte gazeteciliği de bir meslek çerçevesinde ele almış gazetecilik mesleği ve etiğine dair kendi görüşlerini muhtelif yazılarda beyan etmiştir.

⁴⁵ A. Ş., a.g.m., s. 370-375.

⁴⁶ İlk memuriyetine Rusçuk’ta başlayan Ahmet Midhat Efendi Tuna Vilayet Gazetesinde mesleğe başladı. Bağdat’ta Mithat Paşa ile beraber bulundu. Ceride-i Askeriye’de başmuharrirlik yaptı. Rodos sürgünü sonrası dönüşte Tercüman-ı Hakikat gazetesini çıkaran Ahmet Midhat, ölümüne kadar Takvim-i Vekayi ve Matbaa-i Amire Müdürlüğü, Meclis-i Umur-ı Sıhhiye azalığı gibi görevler ifa etti. Bilgi, araştırma, inceleme vb. türde 150 kadar kitabı ve pek çok gazete yazısı bulunmaktadır. M. Orhan Okay, “Ahmet Midhat Efendi (1844-1912)”, **TDVİA**, C 2, s. 101-103; Nüket Esen, **Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13-18.

⁴⁷ İskit, s. 75.

Yazarın gazetelere dair kaleme aldığı yazılarından biri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 10 Şubat 1890 tarihinde neşrettiği “Gazete” başlıklıdır. Öncelikle Saadet gazetesindeki “Gazete Mütâlaası” başlıklı bir yazıyı öven Ahmet Midhat, yazıdan bir özet vermektedir. Bu yazıda ise ilk olarak okuyucuların gazeteden ne şekilde faydalandıkları değerlendirilmektedir. Okuyucunun gazetenin nasıl vücuda getirildiğinden haberdar olmadığını belirttiği yazıda uzunca saatler süren bu işin zorluğundan bahsedilmektedir. Yine dış haberlerin beş altı dilden gazetelerden alınan ve mevcut gazetelerin otuz misli bir matbuatın gözden geçirilerek kısaltıldığı ve sunulduğu ilave edilmektedir. Söz konusu yazı şu ifadelerle sonlandırılmaktadır:

“İki üç ay gazete okumamak muasırından iki üç ay geride kalmak demek olur. Tevsi-i daire-i malumatın müşekkil olduğu zamanlarda insanlar için ilk tahsil ile iktifa etmek mümkün iken terakkiyat-ı asriyye tahsil denilen şeyi hayat-ı beşeriyetin sonuna kadar temdid etmiştir. Bu tahsilin en büyük vasıtaları ise gazetelerdir. Filhakika âlim bir adam tasavvur olunsun ki ilm ve irfanıyla ancak bir sene okumamış olsun. Bu senenin hıtâmında haricde hâsıl olan terakkiyât-ı ciddiyeyi bir defa nazar-ı tedkikden geçirir ise kendisini ne kadar geride görür!”

Bu değerlendirmelere destek verir şekilde kendi sözlerini ilave eden Ahmet Midhat Efendi, “Avrupa kibarının” dünyada meydana gelen gelişmeyi ve içerisinde buldukları zamanı anlama ihtiyacı duyduğunu, ancak meşguliyetleri dolayısıyla bunda başarılı olamadıklarını, buna karşın “lektür” adıyla özel okuyucu hizmetkârları olduğunu belirtmektedir. Bunların efendilerine konuları özet olarak aktardıklarını kaydeden Ahmet Midhat, “Osmanlı kibarının” da bir dönem çevrelerinde “kitapçı” adıyla böyle kimselerin bulunduğu söz etmektedir. İçerisinde buldukları zamanda bu görevi gazetelerin gerçekleştirdiğini bildiren Ahmet Midhat, yazı heyetlerinin yüzlerce kitap risale ve dergiyi takip ettiğini ve özet olarak gazeteye naklettiğini dile getirmektedir. Bu şekilde gazete müşterilerinin de maddi olarak büyük bir kazanç sağladığı üzerinde durmaktadır.

Gazeteleri sadece bir “ihbâr” varakası olarak görmeyen Ahmet Midhat, medenî âlem için gelişme ve mutluluğunu sağlayacak bir “ihtâr” varakası özelliğine haiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak her “ihtâr”ın da kabul ve icra mecburiyeti olmadığını da altını çizmektedir. Zira bu şekilde gazetelerin “emirname” şeklini alacağı düşüncesindedir:

“...Hatta her ihtâr eylediği şeyleri kâri'nin bir nazar-ı kabûl ile telakkîleri de şart değil idi. Gazeteci lâyuhtî olamaz ya? Ancak ihtarât-ı vâkiası meyanında nefinden dolayı şâyân-ı kabul olan şeyleri efkâr-ı kâri'nin ihtâr ve kabul ve hıfz eder. Bir şey bir kere efkârda kabul ve hıfz olundu mu? Artık peyderpey bir niyet-i umûmiye hükmünü alır. A'mâl ise niyâta göredir. Din ve devlet ve vatan ve millet için hayr u hasânatı câmi olan niyetler evkât merhûnesinde kuvveden fiile dahi ihrâc olunurlar. “Hüküm-i zaman” denilen şey işte bu “efkâr ve niyet ve nazariyyât-ı umûmiye”den başka hiçbir şey değildir...”

Gazeteyi okuyanlar için böyle bir fayda sağlandıktan sonra okuyucuların yazmak isteyenlerine de en sade ve kolay tanınma fırsatını gazetelerin sunduğunu belirtmekte, yazma yeteneğini kitlelere sunmakta tedirgin olanlar için önemli bir fırsat olarak görmektedir:

“...Bir kütüphaneyi yutmuş kadar âlim olunuz. Bu faziletinizden kaç kişi haberdar olur? Veleu selîm bazı talebine tedris dahi ediniz. Dâire-i iştihârınız herhâlde mahdûd kalır. Telif cihetini iltizam edecek olursanız, telif mi şöhrete şöhret mi telîfe yardım edeceği meselesi bir mesele-i meşkûke olmak üzere karşınıza çıkıp sizi korkutur. Zira pek çok telife muktedir zevat vardır ki ilk yazdığı kitap için gûnâ-gûn külfetlere masraflara dûçâr olmuşlardır da umdukları muvaffakiyete hiç de nâil olamamışlardır. Diğer pek çokları da bunları görerek cesaretlerini kesmişlerdir. Hâlbuki tecrübe-i kalem yollu yazdığımız şeyleri gazetelere gönderirsiniz. Daha pek korkak iseniz pek çoklarının yaptıkları gibi birer nâm-ı müste'âr ile imza koyarsınız. Gazete sizin için bir ayine hükmünü alır ki anda kendinizi görürsünüz. Yani bezâ'nız neden ibaret ise gerek gazetenin gerek halkın onu nasıl telakki edeceklerine bakar anlarsınız.

Bu tecrübe-i kalemlerde muvaffak olur cesaret bulur iseniz te'lifât-ı müstakîleye yol açarsınız. İstihâr denilen şeyin herkes cibilliyeten meftunu olup anı da gazete kadar teshûl eden hiçbir vâsıta alamaz..."

Gazetelerin hem okumak hem yazmak yönüyle faydalarını ifade eden Ahmet Midhat, bunun ikisi için de önemli bir şart daha olduğunu söylemekte bunu "devam ve ihtimâm" olarak tanımlamaktadır. İnsanların ülkede yayınlanan bütün matbuatı okumasının zorluğuna ve gereksizliğine işaret eden Ahmet Midhat, farklı fikir ve düşüncelerle yazılmış her gazeteyi okumanın zihinleri yoracağını öne sürmektedir. Bu noktada beğenilen gazetenin takip edilmesini hatta nüshalarının da toplanmasını istemektedir.

"Devam ve ihtimam"ın gazeteyi okuyana olduğu gibi yazana da lâzım olduğunu belirten Ahmet Midhat, gerek tanınma hevesinde, gerekse kişisel tatmin maksadında olanların diğer okuyuculardan daha fazla okumaya mecbur olduklarını şu şekilde beyan etmektedir:

"...Zira yazacakları şeyler halkın henüz görmediği okumadığı bilmediği şeylerden olmalıdır. "halkın" dediğiniz zaman kibar halk dahi bunda dâhildir. Yazılan şey makbul olmak için halkın görgüsü bilgisi derecesinin fevkinde bir görgü bir bilgi ile yazılmalıdır. Ve ala okumak zahmetine de değeri olamaz. Bu ihtimam ve ana layık devam ile gazeteye muavenet-i kalemîyede bulunmak insanın terakki-i fazl ve kemaline ne kadar yardım eyler! Gayret hasebiyle insan kendisinde bir mecburiyet-i manevîyye hiss ederek daire-i tettebbu'nu tavsi eder. Her neyi de okusa başka bir dikkat ve her neyi görse başka bir ehemmiyet ile telakki eyler. Zira andan halkın henüz görmediği bilmediği ahkâm çıkararak yazacaktır." ⁴⁸

Ahmet Midhat, bir başka yazısında da gazeteyi yazmak konusunda şu ifadeleri sarf etmektedir:

⁴⁸ Ahmet Midhat, "Bend-i Mahsus-Gazete", **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Şubat 1890/29 Kanun-ı Sani 1305, S 3503, s. 4-5.

*“Gazeteyi yazmak cihetine gelince: Bu bâbda herkesin hamiyet-i gayreti ubûdiyet-i hissiyatı kendisine nasıl bir meslek-i istikamet tayîn eder ise o meslekte devam eder. Yazdığı şeyler menfaat ve selâmet-i âmmeye muvâfık çıkar ise mergûb olur. Aksi halinde menfûr olur. Ancak gazeteyi bir kuvve-i tahririye yerine koyup da o âlemi o kuvvetle dolandırmak bu sanatın hiçbir suretince caiz olmadıktan başka gerek gazeteci ve gerek anın haberi olmaksızın seyyar muharrirleri ve vekilleri bu fiil-i fahişle-rinden dolayı pençe-i kanunîde dûçâr olacaklarından işte bu adaletin yerini bulmasına kemal-i şiddetle muntazırız”.*⁴⁹

Mizancı Murad Bey’in Gazetecilik Anlayışı

Jön Türk hareketinin önde gelen fikir adamlarından Murad Bey, gazeteci ve yazar kimlikleriyle de ön plana çıkmaktadır.⁵⁰ Bu bağlamda siyasî ve entelektüel hayatındaki aksiyoner yapısı onun gazetecilik üzerine görüşlerini de değerli kılmaktadır. Kendi çıkardığı Mizan’da fikirlerini ifade eden Murad Bey’e göre gazetecilerin öncelikli vazifesi topluma ve devlete iyi niyetle hizmet etmektir.⁵¹ Gelişmiş bir memlekette gazetenin yerini önemseyen Murad Bey, Osmanlı Devleti’nde gazeteciliğin diğer yerlerden daha geri bir seviyede olduğu üzerinde durmaktadır. Bunun sebebini de gazetelerin kâr amaçlı algılanmasından kaynaklandığını belirtmektedir:

⁴⁹ Ahmet Midhat, “Bend-i Mahsus – Gazeteler ve Gazetecilerimiz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Kanun-ı Sani 1889/ 29 Kanun-ı Evvel 1305, S 3477, s. 3.

⁵⁰ 1854’te Dağıstan’da dünyaya gelen Murad Bey politikacı, gazeteci, tarihçi gibi kimliklere sahiptir. 1876’dan sonra Vakit ve İttihad gazetelerinde yazılar da neşretmiştir. Siyasî yazıları ile dikkat çeken Murad Bey, 1886 yılından itibaren Mizan gazetesini neşretmeye başlamıştır. Yönetim aleyhine yazıların artmasıyla eleştiriler artmış gazete 1890’da yayını durdurmuştur. Murad Bey, döneminde nispeten bağımsız ve eleştirel gazeteciliğin başını çeken yazarlardan biri kabul edilmektedir. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 81-82; Abdullah Uçman, “Mizancı Murad”, **TDVİA**, C 30, s. 215-216.

⁵¹ “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2; Zuhâl Şirin, **Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159. Sayılar)**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 70-71.

“İşte bu gibi hâller matbuat-ı Osmanîye’yi kendisine layık bir mevki’ ihraz etmekten aciz bırakıyor. Bu hâlleri nasıl ıslah etmeli? Neşr-i hakikât ve mürevviç-i menafî-i devlet olmaları lazım gelen evrakı nasıl bevbat pazarı ahz u itasından vazgeçirmeli?”⁵²

“Evrak-ı havadis”in birinci vazifesini “müşterilerine doğru havadis vermek” olarak belirleyen Murad Bey, bunu da sadece icra etmeyi yeterli görmemektedir. Gazete bir hizmet ve gayret vasıtasıdır. Ona göre gazete, sadakati esas alan bir yol tercih etmeli ve bütün neşriyatını o esas üzerine tasvir etmelidir. Yine uygunsuz bir habere yer verilmemesi yanında, diğerlerinin de görev ve meslek bakımından düzeltilmesi gerektiği düşüncesindedir.⁵³

Gazetelerde görülen istikrarsızlıkları ve dağınıklıkları özellikle yeni haber verme çabasına bağlayan Murad Bey, bunun aşırıya kaçmasının olumsuz sonuçları olacağı kanaatindedir:

“Bazı gazeteler her gün sütunlarını vukuat-ı zabtiye ve âsâr-ı şekâvet ile dolduruyorlar da bundan dolayı kalplerinin müteessir olduğunu imahen def-i esbâbından bahs-i mutalaat derc etmeye lüzum görmüyorlar. Diğer taraftan meyl-i mübalağa matbuatın haysiyetini sekte-dâr ediyor. Umûr-ı tabîye ve adîyeden bulunan bazı ahvalin senası için göklere çıkılır. Na-bemahal medh u sena, tesirât-ı muzırrası hasebiyle, bizce en büyük muahzeden daha beterdir. Bize lazım olan vazife-şinâskârâne temkîn, meslekperverâne metanet, sadakâtkârâne gayrettir. Bu babda nail-i muvaffâkiyet ile fazla mesaidâta müstehak olduğumuzu gösterir isek Hükûmet-i Seniyye’nin o suretle cümlemizi taltîf edeceğine şübhe edilemez fikr-i kavisinde bulunuyoruz.”⁵⁴

Murad Bey sözlerini gazeteciliğin amaçlarını vurgular şekilde şu mısralarla özetlemektedir:

⁵² Şirin, a.g.t., s. 436-438.

⁵³ Şirin, a.g.t., s. 440.

⁵⁴ Şirin, a.g.t., s. 442-443.

*“Bahtiyâr ol cemiyettir ki evrâk-ı havâdisi muhibb-i vatan u devlet
ve sahib-i himmet ve hamîyyet elinde ola!*

*Bedbaht dahi ol cemiyettir ki bir takım matbuât müzevirlerinin kâr-
ı harîsâne tesvilâtına aldana!”*.⁵⁵

Gazeteciliğe Dair Diğer Bazı İfadeler

II. Abdülhamid Dönemi'nde gazeteciliğin amacına işaret eden bir başka örnek de Malumat gazetesinde Mehmet Tahir imzalı olarak çıkan ve doğrudan İkdâm'ı hedef alan bir yazıdır. Her ne kadar iki yayının rekabetinden ileri gelse de gazetecilik mesleğine dair önemli anlatımlar yer almaktadır:

*“Her yerde olduğu gibi kanun ve nizam gazetecilere öyle bir salahi-
yet bahş ve ihsan etmiştir ki bunu suiistimal küfran-ı nimet ve belki
mahz-ı hıyanettir. Lisan ı ümmetin timsal-i müşahhası olan gazeteler
perver-şiyab oldukları memleketin hizmetkârı sayıldıkları cihetle umuma
nefi aşikâr bulunan her şeyde daima müttehid-i lisan olmaları icab eder.
Fakat bu hakikati daha doğrusu bu vazife-i mütertibeyi hamîyyet ve sa-
dakât-ı ciddiye erbabı olanlar idrak edip yoksa kalp ve dimağı envai' ilel
araz ile malul bulunanlar anlamazlar. Anlamak da istemezler. Çünkü
garez denilen sıfat-ı mezmune öyle bir şirare-i ahlaksızdır ki evvela ba-
sarı, sonra da basar-ı basiretin ihtisaratını mahv eder..”*.⁵⁶

Servet-i Fünun gazetesinde “İngiltere’de Gazetecilik” başlıklı bir yazıda Mahmud Rıza gazetecilik mesleğine dair teknik detaylar ile birlikte makale yazmanın önemine değinmektedir. Esas amacın istifa-
fade olduğunun altını çizmektedir. Aynı yazıda muharrirlik de ön

⁵⁵ “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2.

⁵⁶ Mehmet Tahir, “Mülâhaza-Sahib-i İmtiyaz-ı İkdâm ve Gazetecilik”, **Malumat**,
23 Nisan 1903/10 Nisan 1319, C 16, S 382, s. 3386-3387.

plana çıkarılmakta özellikle savaş haberleri ve muhabirlerinin öneminden söz edilmektedir.⁵⁷ Mektep gazetesinde de dünyada gazeteciliğin değişimine değinilmekte “İnterviyo” adıyla yeni gelişen gazetecilik tekniği üzerinde durulmaktadır. Yüz yüze mülakatların gazeteciliğe sağlayacağı katkı üzerinde duran yazıda “*interviyo adeta bir fotoğrafıdır*” denilmektedir.⁵⁸

Ankara Vilayet Gazetesinin 10 Şubat 1894 tarihli 961. sayısında gazetelerin tarafsızlığına dikkat çekilmektedir. Vilayet gazetelerinin kanun, emir, düzenlemelerle birlikte hükümetle ahalinin tercümanı mahiyetinde olmaları ancak hissiyattan uzak olmaları lazım geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca gazeteler maarifin gelişimine hizmet etmekte görevli sayılmıştır. Bir başka sayıda da vilayet gazetelerinin öncelikli görevinin eğitimin yaygınlaştırılmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamak olduğuna işaret edilmektedir.⁵⁹

İrtika gazetesinde de toplumu basın yoluyla edebî, ahlakî konular yanında sağlık, teknik vb. yönlerden de aydınlatmak amacıyla hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Gazetenin görevi bağlamında dilin sadeleştirilmesi ve halk eğitimi gibi hususlara da yer verildiği görülmektedir.⁶⁰

II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar gazeteci sonrasında daha çok siyasetçi kimliğiyle tanınan Hüseyin Cahit de “Hayat-ı Matbuat” isimli bir yazısında yeni yayın hayatına başlayan iki edebî dergi üzerinden

⁵⁷ Mahmud Rıza, “İngiltere’de Gazetecilik”, **Servet-i Fünun**, C 35, S 908, 1908, s. 374-375.

⁵⁸ Hâki, “Yeni Gazetecilik”, **Mektep**, 1 Mayıs 1896/18 Nisan 1312, C 4, S 31, s. 489-491.

⁵⁹ “*Vilayat-ı Şahanede gazete tab’ ve neşrinden maksad evamir ve makasid-i hükümeti ahali-i mahalliyeye tefhim ve tebliğ ve ahalinin ihtiyacat ve müsted’ayati dahi Hükümet-i Seniyyeye arz ve tebyinden ibaret...*”. Murat Tuğluca, **Ankara: Vilayetin Resmî Gazetesi (1870-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 8-9.

⁶⁰ Dursun Şahin, **İrtika Gazetesi (İlk Üç Cilt) İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Metinler**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2000, s. 12.

gazetecilik tekniği bağlamında bazı yorumlar yapmaktadır. Mecmuaların tertip edilme şekli üzerinde duran Hüseyin Cahit, bazı mecmualar ve resimli gazetelerin yer verdiği resimlerin seçimine ve yerleşim biçimine dair eleştirilerde bulunmaktadır.⁶¹ Bu durum dahi gazetecilik mesleği bağlamında en azından standart arayışlarının ve estetik kaygıların dikkate alındığı ve mizanpajın dikkat edilen bir husus olduğuna işaret etmektedir.

Sabah gazetesinin 10 Eylül 1906 tarihli nüshasında da “Gazete Muhabiri” başlığıyla bir yazı neşredilmiş, meslekî bazı incelikler üzerinde durulmuştur. Yazıda gazete muhabirliğinin doğal bir kabiliyet gerektirdiği belirtilmekte, muhabirliği güçlendiren hususlar “*vukuf, ihata-i nazar, sürat-i intikâl, hafıza-i kavîyye*” gibi meziyetler sıralanmıştır..⁶²

SONUÇ

II. Abdülhamid Dönemi basını dikkate alındığında özellikle ilk on yıldan sonra merkezîyetçi algıların artışına paralel olarak kontrol ve kısıtlamaların arttığı görülmektedir. Bu durum ikinci dönemde gazete ve mecmuaların sayısında da bir azalma getirmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen gazetecilik mesleği bağlamında dönemde gelişim sürmüştür. Bu çalışmaya konu olan gerek geleneksel Osmanlı aydını konumundaki gerekse batılı düşünce sistemine yakın devlet adamı, gazeteci vb. düşünce adamlarının gazetenin/gazetecinin amacı, işlevi, gazetecilik mesleği gibi konularda birbirlerine yakın bir fikirde oldukları dikkat çekmektedir.

⁶¹ Duygu Öztürk, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Sabah Gazetesindeki Tenkidi Yazıları**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 108-109.

⁶² “...*Bu his dalgınlıktan külliyen müberrâ olan ayrı bir incelik, aranan bir şeyde, öğrenilecek tafsîlatta kolayca taammuk, bazen ele geçirilen bir vakayı görmüşçesine tahkiye etmek gibi istirkâbâta da ihtimâli bulunan bir nüfûz-ı manevî olsa gerek...*”. “Gazete Muhabiri”, **Sabah**, 10 Eylül 1906, S 6080, s. 3; Kağan Kariper, **Sabah Gazetesi (5742-6471. Sayılar-İnceleme ve Seçilmiş Metinler)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2014, s. 52.

Sözü edilen ortak noktalar ele alındığında “kamu menfaati” hususunun altı çizilmesi gerekir. Ardından devlete/otoriteye itaat –dönemin de bir hususiyeti olarak- ön plana çıkmaktadır. Kamu menfaati çerçevesinde gazetelerin öğretici misyonu halk eğitimi, bilgilendirme (eğitim, hukuk, sağlık, ziraat, ekonomi vb.) önem kazanmaktadır. Konu edilen bir diğer unsur gazetenin “*gerçekleri ortaya koymak*”la mükellef olduğu düşüncesidir. Farklı yazılarda gazetelerin “*mir’at*” olarak tanımlanması bunu doğrular niteliktedir.

Gazetelerin herkesin anlayabileceği bir dilde neşredilmesi veya hut dilin sadeleştirilmesi de ortak kanaatlerden biridir. Bu düşünce aynı zamanda basının yaygınlaştırılması ve kamusal işlevinin gerçekleştirilmesine yönelik bir tavidir. Aynı şekilde gazetelerin ucuz olması, kâr amacı gütmemesi de sıklıkla dile getirilmektedir.

Ortak görüşlerden biri de gazeteciliğin meslekî formasyonunda batı gazete ve gazetecilerinin esas alınmasıdır. Bu noktada Osmanlı gazetecilerin entelektüel birikimi tartışılmış ve çoğunlukla yetersiz bir seviyede görülmüştür.

Bütün bu düşünceleri tamamlar şekilde dönemin sıkı kontrol mekanizmalarına rağmen açık ve örtülü şekilde “basın hürriyeti” görüşlerin ortak noktasıdır. Netice olarak dönemdeki özellikle siyasî yazılar üzerindeki tüm merkeziyetçi ve kısıtlayıcı algılara rağmen basının kayda değer bir gelişim gösterdiği, bunun yanında gazetecilikle bir şekilde bağlantılı olan herkesin döneminin ilerisinde yaklaşımlara sahip olduğu gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

- “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2.
- “Gazete Muhabiri”, **Sabah**, 10 Eylül 1906, S 6080, s. 3.
- A. Ş. (Ahmet Şuayb), “Esmar-ı Matbuat (Jül Kalarti'nin Makalesi, Gazeteciler Mektebi, Avrupa ve Amerika Matbuatı)”, **Servet-i Fünun**, 3 Şubat 1315, C 18, S 466, ss. 370-371.
- Ahmet İhsan, “Kırk Sene Gazetecilik”, **Servet-i Fünun**, C 63, S 1649, 1928, ss. 290-291.
- Ahmet Midhat, “Bend-i Mahsus – Gazete”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Şubat 1890/29 Kanun-ı Sani 1305, S 3503, ss. 4-5.
- _____, “Bend-i Mahsus – Gazeteler ve Gazetecilerimiz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Kanun-ı Sani 1889/ 29 Kanun-ı Evvel 1305, S 3477, s. 3.
- Ankara Vilayet Gazetesi (AVG)**, 6 Mart 1301.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Çakır, Hamza, **Osmanlı’da Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2002.
- Çetin, Atilla, “Kıbrıslı Kamil Paşa (1832-1913)”, **TDVİA**, C 25, ss. 392-394.
- Ebuzziya, Ziyad, “Ebuzziya Mehmed Tevfik (1849-1913)”, **TDVİA**, C 10, ss. 374-378.
- Eren, İsmail, “Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)”, **Türk Kültürü**, C 3, S 27, Ocak 1965, ss. 311-318.
- Ertuğ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C I, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1970.
- Esen, Nüket, **Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Gür, Âlim, **Ebuzziya Tefvik'in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.

Hâki, "Yeni Gazetecilik", **Mektep**, 1 Mayıs 1896/18 Nisan 1312, C 4, S 31, ss. 489-491.

İskit, Server R., **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara, 2000.

Kariper, Kağan, **Sabah Gazetesi (5742-6471. Sayılar-İnceleme ve Seçilmiş Metinler)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2014.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Tuna Vilayet Gazetesi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S 2, Ocak 1991, ss. 141-149.

Koç, Bekir, **Mithad Paşa (1822- 1884)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Müteferrika Yayınevi, İstanbul, 1998.

_____, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, **Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1931**, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara, 1981.

Levend, Agah Sırrı, **Şemsettin Sami**, TDK Yayınları, Ankara, 1969.

Mahmud Rıza, "İngiltere'de Gazetecilik", **Servet-i Fünun**, C 35, S 908, ss. 374-375.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2008.

Mehmet Tahir, "Mülâhaza-Sahib-i İmtiyaz-ı İkdâm ve Gazetecilik", **Malumat**, 23 Nisan 1903/10 Nisan 1319, C 16, S 382, ss. 3386-3387.

- Mustafa Nihad, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", **Ayın Tarihi**, C 15, S 46, 1927, ss. 2894-2917.
- Okay, M. Orhan, "Ahmet Midhat Efendi (1844-1912)", **TDVİA**, C 2, ss. 100-103;
- Oral, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi 1728-1922 1931-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1968.
- Öztürk, Duygu, **Hüseyin Cahit Yalçın'ın Sabah Gazetesindeki Tenkidi Yazıları**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Sakallı, Fatih "Ahmet Şuayb'ın "Musahabe-i Edebîyye" ve Diğer yazıları", **Türkbilig**, S 24, 2012, ss. 171-186.
- Sami, (*Başlıksız*), **Sabah**, 12 Safer 1293, S 1, s. 1.
- Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1931.
- Sırrı Paşa, **Mektûbât-ı Sırrı Paşa**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1303.
- Şahin, Dursun, **İrtika Gazetesi (İlk Üç Cilt) İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Metinler**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2000.
- Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği**, Güven Matbaası, Ankara, 1971.
- Şirin, Zuhâl, **Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159. Sayılar)**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

- Tuğluca, Murat, **Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Tüfekçioğlu, Hayati, **Sosyolojik Açından Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Ubicini, M. A., **Türkiye 1850: Tanzimat, Ulema, Basın**, C 1, Ter. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977.
- Uçman, Abdullah, "Mizancı Murad", **TDVİA**, C 30, ss. 215-216.
- Varlık, Bülent, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınevi, Ankara, 1985, ss. 99-102.
- Yazıcı, Nesimi, "Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1999, ss. 7-14.
- _____, "Sadrazam Kamil Paşa'nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, ss. 413-434.
- _____, "Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C 36, 1997, ss. 223-231.